

1894-1956

Він хотів щастя, світла і волі своїй Вітчизні

Матеріали до 130-ї річниці від дня
народження видатного українського
письменника і кінорежисера

Олександра Довженка

Крізь чорні урагани революції, жахіття голодоморів та полум'я війни розпізнаємо їх – вірних синів народу – сильні й мужні натури, натхненні постаті, що за трагічно складних обставин, у час свавілля тоталітарного режиму, догматизму й бездуховності віддали свої здібності, творчі сили і саме життя на вівтар Батьківщини, на славу України. Серед них – Олександр Довженко, чиє ім'я золотом сяє на скрижалях нашої історії, вітчизняного і світового кінематографа. Він хотів щастя, світла і волі своїй Вітчизні, прагнув своєю працею та жертвністю звеличити рідний народ. І хоч йому не судилося побачити його щасливим, а край – вільним, його творчість, мудрість і життєвий подвиг світять нам у віки, у безсмертя, а його внутрішня краса, його діяння – то наша слава, наша гордість.

У творчому доробку видатного кінорежисера, письменника, художника 14 ігрових і документальних фільмів, 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, дві п'єси понад 20 оповідань і новел, автобіографічна повість «зачарована Десна», щоденникові записи, які є документом доби, свідченням про потворну природу тоталітаризму, трагічну долю України та її митців.

Народився Олександр Петрович Довженко 29 серпня (10 вересня)и 1894 року в невеличкому містечку Сосниця (тепер Чернігівської області) в незаможній козацько-селянській родині. Його батько Петро Семенович був сіячем, рибалкою, перевізником на Десні. З нього « можна було писати лицарів, богів, апостолів» -- згадуватиме Довженко в зрілому віці. Мати Одарка Єрмолаївна походила з родини ткача-художника. Гірка доля й тяжка праця вибілила її коси ще за молодих літ. Із 13 їхніх дітей лише Сашкові й сестрі Парасці судилося досягти повноліття – всі інші передчасно померли від хвороб. Згодом Довженко з біллю в душі каже про неньку: «Народжена для пісень, вона проплакала все життя».

Дитинство світлочубого й зеленоокого хлопчини спливало на берегах сивої Десни – святої чистої ріки, казкова краса якої вражала його уяву. Той барвистий світ гармонії розкривається згодом у самобутній творчості митця, його сценаріях та фільмах. На цій чарівній землі, оповитій казковою славою, розпочав він своє сходження до кінематографічного Олімпу, до світового визнання. Звідти та розпашіла пристрасть, що забуяла і неповторно вибухнула на екрані. Вітер часу не остудив її, вогнем душі жаріє вона й сьогодні.

Закінчивши 1914 року Глухівський учительський інститут, Довженко викладає фізику, природознавство, географію та інші науки в Житомирському вищепочатковому училищі.

З цим місцем пов'язане і його любовне захоплення, об'єктом якого була колега по роботі Варвара Крилова. 1917 року він бере з нею шлюб, але навчання не полишає: восени вступає вільним слухачем на економічний факультет Київського комерційного інституту, а наступного року відвідує лекції в Академії мистецтв. Уже за радянської доби працює в Київському губвідділі просвіти і мистецтва, комісаром драматичного театру імені Т. Шевченка, а в 1921-1923 роках перебуває на дипломатичній роботі в Польщі й Німеччині, навчається (1922-1923) живопису в Берлінському приватному художньому училищі. Повернувшись 1923 року на Батьківщину, влаштовується художником-ілюстратором в газеті «Вісті ВУЦВК» в Харкові, там публікує своє політичні шаржі і карикатури.

1926 року Довженко переходить на роботу на Одеську кінофабрику. Поринає у вир громадського життя. Завзято студіює режисуру, відвідує спектаклі з участю провідних акторів, особливо цікавиться сценічними новаціями В. Мейєрхольда, Л. Курбаса. Однак зображальні можливості театру не задовольняють творчої жаги митця, якому для самовираження мало сценічного простору – все те, що накопичилося в душі, він переносить на велетенський екран. Кіномистецтво стає покликанням, його стихією.

Режисерський дебют Довженка відбувся 1926 року на тій таки Одеській кінофабриці, де він поставив короткометражні кінокомедії «Вася-реформатор» і «Ягідка кохання», а 1927 року відзняв пригодницьку стрічку «Сумка дипкур'ера». Щодо цього письменник Ю. Яновський висловився так: «Довженко знайшов те, чого шукав і чого не дали йому берлінська наука та перо журналіста. Він знайшов полотно, на якому постаті і образи, покладені пензлем, рухаються, живуть, ненавидять і кохають».

З особливо силою вибухнув талант Довженка у фільмі «Звенигора», поставленому у 1928 році. Він засвідчив появу у вітчизняному кінематографі режисера-новатора. Цю складну за задумом і незвичну за формою епопею про долю українського народу й події громадянської війни митець, за власним визначенням, «не зробив, а поспішав, як птах».

У той час Довженко знайомиться з відомою актрисою Юлією Солнцевою – випускницею Державного інституту музичної драми у Москві, яка вже встигла знятися в кількох фільмах. Зачарований її хистом, розумом та щирістю почуттів, він після розлучення з В. Криловою одружується з нею. Поділяючи погляди свого чоловіка, Ю. Солнцева стала йому помічницею у створенні художніх і документальних фільмів.

Якими ж були політичні погляди й світоглядні шукання Довженка в ту епоху, яка пізніше дістала назву «сталінський режим»? Звичайно, він як чесний митець не міг дивитися спокійно на більшовицьку політику руйнування людських душ, але ще вірив у гасла про свободу, рівність, братерство й сподівання, що, попри тиск провідників комуністичної ідеології, зможе вільно творити на рідній землі. Та ба, вже стрічка «Арсенал», відзнята 1929 року на Київській кінофабриці, була замовною. Разом з тим цей фільм, де так яскраво виявилася поетично-літературна манера Довженка, цього неперевершеного майстра композиції та освітлення, приніс йому загальне визнання.

1930 року виходить на екрани Довженків фільм «Земля» про боротьбу за колективізацію в українському селі. В ньому митець оспівує вічне буяння природи, смерть і народження нового життя, кохання і працю. Цим кінотвором який за ідейно-емоційною напругою і звучанням наближається до народної поезії та літературної творчості Великого Кобзаря. Довженко відкрив світові свою Україну, душу її народу, коріння якого сягає сивої давнини. Тож не дивина, що геніальну кінострічку «Земля» 1958 року в Брюсселі було визнано як один з найкращих кінофільмів «усіх часів і народів».

Живучи інтересами своєї безталанної Вітчизни, Довженко віддзеркалює Є мрії широких українських мас про волю, щасливе майбутнє. Ці одвічні прагнення рідного народу притлумлюють у душі митця пекучий біль від тотальної колективізації, розпочатої Сталіним наприкінці 20-х років, свавілля його опричників,

штучно створено в Україні голодомору. Чи не тому низка Довженківських творів, зокрема кінострічки «Іван» (1932) про будівництво Дніпрельстану, «Аероград» (1935) про більшовицькі перетворення на Далекому Сході й «Щорс» (1939) про події громадянської війни, всупереч приписам офіціозу, сконцентровані на дослідженні народної душі, єднанні людини з природою? Вони, попри ідеологічну спрямованість, позначені свіжістю світосприйняття та пошуками історичної правди.

Першого ж року Другої світової війни Довженко працює воєнним кореспондентом, пише статті, виступає по радіо, бере участь у мітингах. А після повернення в березні 1942 року з Південно-Західного фронту дізнається від рідних про загибель батька: його, вісімдесятилітнього, гітлерівці жорстоко побили й вигнали з дому. Він помер у розпачі й муках, проклинаючи Сталіна «за невміння правити і воювати».

Війна, сповнена жорстокості, насильства і ганьби, стає надзвичайною темою у творчості Довженка. Очевидець воєнного лихоліття, він розпочинає роботу над сценарієм кіноповісті «Україна в огні» й завершує її наприкінці літа 1943 року. Ознайомившись з цим твором, перший секретар ЦК КП(б)У Микита Хрущов похвалив його й порадив видати окремою книгою українською і російською мовами, а також пообіцяв підтримку.

Зовсім іншу оцінку кіноповісті дав Сталін. У виступі на засіданні політбюро ЦК ВКП(б) 31 січня 1944 року він заявив, що в «Україні в огні» «Ревізується лєнінізм, ревізується політика нашої партії з основних, корінних питань», і назвав її «антирадянською, яскравим виявом націоналізму, вузької національної обмеженості, платформою українського націоналізму, ворожого лєнінізму, ворожого політиці нашої партії та інтересам українського і всього радянського народу».

Проти Довженка розгортається гучна політична кампанія, його позбавляють членства у різних комітетах, виводять зі складу редакції журналу «Україна», відлучають від художнього керівництва Київською кіностудією, паплюжать на зборах і нарадах, називаючи мало не зрадником, ворогом народу.

Під загрозою репресій та заслання Довженко залишає рідний край і оселяється в Москві, де спершу співробітничав в «Мосфільмі», а з 1949 року викладає у Всесоюзному державному інституті кінематографії; там стає професором. Живучи на чужині, мріє про Україну, пише сценарії «Повість полум'яних літ» і «Зачарована Десна», працює над фільмом «Мічурін» («Життя в цвіту»). Ця кінострічка вийшла на екрани в січні 1949 року.

Було ще багато творчих планів, задумів, сюжетів для драм, оповідань, але Довженкові не судилося здійснити їх. 25 листопада 1956 року тромб зупинив серце великого митця, який, розуміючи, що вже ніколи не повернеться на Батьківщину, благав у заповіті: «Якщо я умру отут од печалі в тяжкій самотності – візьміть з моїх грудей серце і поховайте його на Україні, на українській землі». На жаль, цього й досі не сталося.

Останні кінотвори Довженка «Поема про море», «Повість полум'яних літ» і «Зачарована Десна» екранізувала вже після смерті митця Юлія Солнцева, а «Щоденник» з купюрами вперше було надруковано 1958 року в часописі «Дніпро» (№№ 3,4) під назвою «Із записних книжок воєнних літ». У книжці ж «Щоденник» вийшов 1966 року у видавництві «Дніпро». Видавався він і пізніше, зокрема у 1955 році у видавництві «Веселка».

Довженко – студент
Глухівського
учительського інституту
1911 р.

1921 р.

В Берліні

Перші значні кроки по збереженню і вшануванню пам'яті видатного українця були зроблені зі здобуттям незалежності України, проте й досі цього вкрай мало, а його співвітчизники не мають вільної можливості побачити фільми Довженка. 10 вересня — день народження Олександра Довженка — святкується в Україні як День кіно. У цей же день з 1994 року за указом Президента України вручається державна премія в галузі кінематографа імені О. Довженка. У 1994 році було створено «Національний центр Олександра Довженка», робота якого зосереджена на двох основних напрямках: збирання та збереження фільмів (передусім національного кіно) та поширення кінострічок (в першу чергу українських), їхня популяризація серед населення. У 1994 до 100-річчя від дня народження Олександра Довженка була видана марка (а точніше пам'ятний блок) з двома купонами із зображенням кінорежисера. На першому купоні зображено кінокадр з фільму О. П. Довженка «Земля». На другому — кінокадр з «Повісті полум'яних літ» О. П. Довженка екранізований режисером Юлією Солнцевою. Переглянути зображення цієї поштової марки можна також за посиланням у Вікісховищі. У 2006 році центр завершив роботу над виданням фільмів Довженка у форматі DVD, але унікальне видання розповсюджене лише в консульствах та посольствах як подарунок. В той же час, за кордоном, фільми Довженка на DVD вже давно в вільному продажу.

5 липня 2004 року Національний банк України ввів у обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену 110-річчю від дня народження Довженка. До 120-річчя від дня народження Довженка, 22 серпня 2014 року, була введена в обіг срібна ювілейна монета «За творами О. П. Довженка» номіналом 20 гривень.

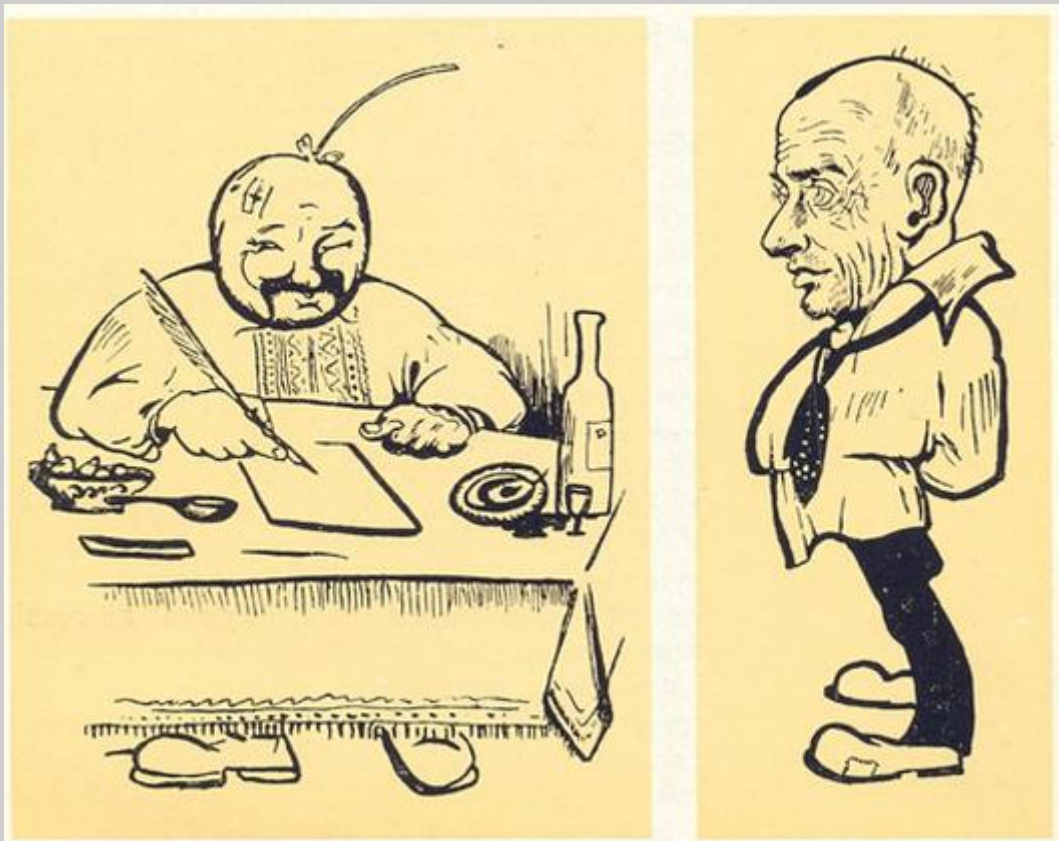
У листопаді 2006 року указом Президента України започатковано програму вшанування пам'яті Олександра Довженка.

У лютому 2011 року один з кінотеатрів Києва влаштував ретроспективу фільмів Олександра Довженка — варто зауважити, що фільми на замовлення українського Мінкульту було оцифровано та суттєво поліпшено якість зображення оцифрованих копій.

23 січня 1960 року гостинно розчинив свої двері перед першими відвідувачами музей О.П. Довженка.

Шаржі та карикатури О. Довженка

Остап Вишня. Дружній шарж

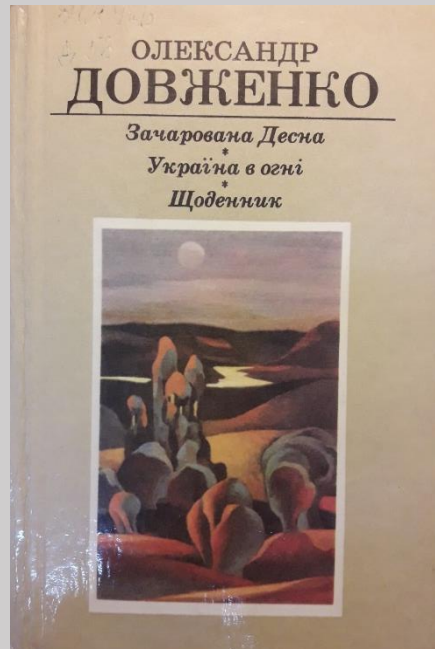

Павло Тичина. Дружній шарж

Політичні карикатури

Книги О. Довженка, які зберігаються в бібліотеці інституту

Довженко О. Зачарована Десна: кіноповість. Україна в огні: кіноповість. Щоденник: (1941-1956) / О. Довженко; худож. оформ. О. Міщенка; передм. М. Жулинського; післямова і прим. Р. Корогодського. – К.: Веселка, 1995. –755 с.

Довженко О. Сторінки щоденника (1941-1956) / О. Довженко. – К.: Видавництво гуманітарної літератури, 2004. – 383 с. – (110-річчю від дня народження Олександра Довженка присвячується).

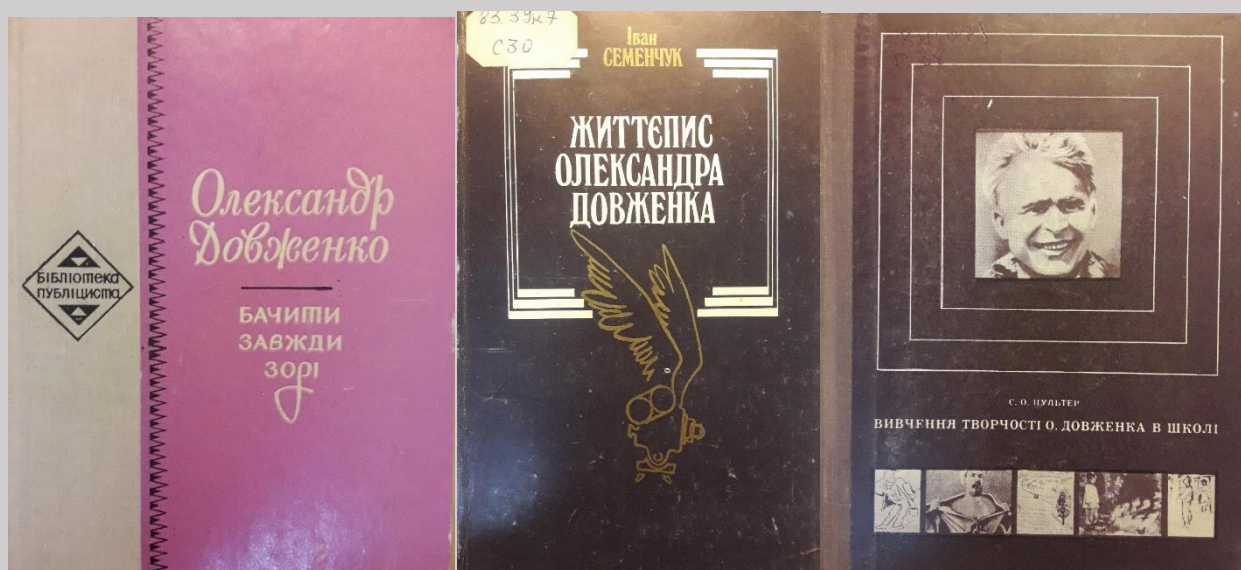
Довженко О. Арсенал. Щорс: кіноповісті / О. Довженко. – К. : Дніпро, 1986. –185 с.: фотоіл.

Довженко О. Вибрані твори / О Довженко; вступ. стаття В.В. Фащенко; оформл. худож. В.Г. Єфименка. – Одеса: маяк, 1976. –147 с. – (Шкільна бібліотека).

Книги про життя і творчій шлях О. Довженка

Бібліотека ОІППО, вересень 2024 р.